

9.Кашапов М. Психология профессионального педагогического мышления. Автореф. дис...док. психологических наук: 19.00.07/Кашапов М. – Ярославль, 2000. – 444 с. / Psihologiya professionalnogo pedagogicheskogo myshleniya (Psychology of professional pedagogical thinking), Yaroslavl, 2000, 444 p. [in Russian]

10.Матюшкин А. М. Проблемні ситуації в мисленні і навчанні / А.М. Матюшкин. – М.: Педагогика, 1972. – 208 с. / Problemni situatsii v myslenni i navchanni (Problem situations in thinking and learning), Moscow, Pedagogika, 1972, 208 p. [in Ukrainian]

11.Ягунов В.В. Теорія і методика військового навчання: [монографія] / В.В. Ягунов. – К.: Тандем, 2000. – 380 с. / Teoriya i metodyka vijskovogo navchannya (Theory and methods of military training), Kyiv, Tandem, 2000, 380 p. [in Ukrainian]

12.Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: А.С.К., 2004. – 192 с. / Suchasnyj urok. Interaktyvni tehnologii navchannya (The current lesson. Interactive learning technologies), Kyiv, A.S.K., 2004, 192 p. [in Ukrainian]

Дата надходження статті: «21» жовтня 2015 р.

Стаття прийнята до друку: «11» листопада 2015 р.

Рецензенти:

Вознюк О. – доктор педагогічних наук, професор

Пастовенський О. – доктор педагогічних наук

Ковальова Світлана – викладач кафедри іноземних мов Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова, кандидат педагогічних наук, e-mail: lana782009@meta.ua

Kovalova Svitlana – teacher of the department of foreign languages of Zhytomyr Military Institute named after S. Korolyov, candidate of pedagogics, e-mail: lana782009@meta.ua

УДК 37.034

ВІКТОР КОРОЛЕНКО,

кандидат педагогічних наук

(Україна, Миколаїв, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського)

VICTOR KOROLENKO,

candidate of pedagogics

(Ukraine, Mykolaiv, Mykolaiv National University named after V. O. Sukhomlynskyi)

Вплив внутрішньо-сімейних стосунків і традицій на ефективність морального виховання підростаючого покоління

Influence of Internal Domestic Relations and Traditions on Efficiency of Moral Education of Rising Generation

У статті розглядається необхідність морального виховання підростаючого покоління з врахуванням психологічних і педагогічних наукових досягнень, користуючись у процесі виховання досвідом національної, сімейної педагогіки і педагогіки інших народів. Підкреслюється здатність ефективного використання сучасних педагогічних знань. Результати проведеного дослідження вказують на необхідність роз'яснення дітям про важливу роль моральних знань в житті людини, які сприятимуть прагненню підростаючої особистості до морального вдосконалення.

Моральне виховання – це одна з форм спадкоємства етики в суспільстві. Мораль в розумінні сучасного суспільства, – синонім етики. Тому, під моральним вихованням розуміється процес цілеспрямованого формування у дитини моральних установок, а також виправлення звичок поведінки для адаптації її до моральних правил, прийнятих в сучасному суспільстві. Тепер, коли стандарти жорстокого поводження з людьми широко представляються в засобах масової інформації, цікавих передачах і фільмах, а також в комп'ютерних іграх, які доступні для дітей будь-якого віку, моральне виховання підростаючого покоління дітей заслуговує на особливу увагу.

Ключові слова: мораль, поведінка, цінність, виховання, формування.

In the article the necessity of moral education of rising generation is examined taking into account psychological and pedagogical scientific achievements, using in the process of education of national, domestic pedagogics and pedagogics of other people experience. Ability of the effective use of modern pedagogical knowledges is underlined. The results of the conducted research specify on the necessity of elucidation to the children about the important role of moral knowledges in lives of man, which will be instrumental in aspiring of growing up personality to moral perfection.

Moral education – it one of forms of inheritance of morality in society. A moral is in understanding

of modern society, is the synonym of ethics. Thus, under moral education it is possible to understand the process of the purposeful forming for the child of the moral settings, and also fixing of habits of conduct, proper to the norms and moral, accepted in society. Presently, when the standards of legal cruelty with people are widely presented in mass medias, entertaining transmissions and films, and also in computer games which children master from school age, moral education of children must spare the special attention. The research conducted by us confirms that in the process of increase of level of moral education and efficiency of forming of moral bases of rising generation a leading role is played by a seed and school, instrumental in their comprehensive development and preparation to modern life in society.

The various aspects of this problems are reflected at the offered article which can be used to the students of higher educational establishments, by teachers, class leaders, workers of groups, sections, and others like that. The information expounded in the article will play up to all, who intends to choose the profession of teacher.

Key words: moral, conduct, value, education, forming.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Незважаючи на багатоаспектність наукових досліджень, присвячених моральному вихованню підростаючого покоління, системних наукових досліджень, в яких узагальнюється педагогічний і психологічний досвід науковців, у сучасному суспільстві існує необхідність рішення проблеми морального виховання молоді за допомогою внутрішньосімейних стосунків і традицій.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблема морального виховання підростаючого покоління не нова і багатоаспектна, тому досліджувалася багатьма ученими протягом довгого часу, серед яких Д. Горбатов, П. Горностай, В. Дружинин, М. Євтух, Б. Ковбас, Т. Куликова, В. Постовий та інші.

Формулювання цілей статті... Метою статті є аналіз сучасного стану процесу морального виховання дітей шкільного віку з урахуванням стосунків і традицій в сім'ях.

Проведений нами аналіз спеціалізованої психологічної і педагогічної літератури свідчить, що від сформованості у молоді стійких моральних якостей залежить її загальне становлення, формування моральних норм, принципів, поведінки в суспільстві та ставлення до оточуючих. Деякі аспекти виховного впливу моралі на особистість раніше розглядалися, але не достатньо, тому існує необхідність детального вивчення даної проблеми.

Виклад основного матеріалу... Підтвердженням необхідності участі сім'ї у процесі морального виховання дитини є дослідження В. Постового, П. Щербаня, Т. Алексеєнко, О. Докукіної, Н. Стрельникової, які вважають, що «головна мета морального виховання у сім'ї – набуття підростаючим поколінням морального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжлюдських і міжнаціональних взаємин; а основне завдання – набуття знань про моральні принципи, норми та правила суспільної поведінки, виховання моральних почуттів, потреб і ставлення до навколишнього світу, набуття стійких навичок і звичок моральної поведінки». На їхню думку, «зміст морального виховання у сім'ї становить насамперед виховання любові до рідної землі, свого народу, його культури та мови, виховання гуманних почуттів, доброзичливості і приязні до людей, потреби надавати їм безкорисливу посильну допомогу, формування розумних потреб, культури споживання, свідомої дисципліни, бажання працювати задля розквіту держави, відповідального і бережливого ставлення до праці та її результатів, здатності до прояву почуттів сорому та власної гідності, непримиренності до аморальних вчинків людей, нетерпимого ставлення до порушників соціально-етичних норм і правил поведінки» [11, с. 15–20].

У свою чергу М. Євтух зазначив важливість сімейного виховання у процесі морального становлення особистості. На його думку батьки повинні контролювати свою поведінку і висловлювання в сім'ї, «батькам не слід моралізувати з приводу політики, релігії, висловлювати своє невдоволення станом речей у суспільстві – дитина чутливо вловлює їхню справжню позицію, переймає характерні ознаки сімейного побуту» [5, с. 9].

На нашу думку, заслуговує уваги твердження Б. Ковбаса, що сім'я – це «мала соціальна група людей, поєднаних спільністю проживання (чи тимчасовою відсутністю) і родинними відносинами (шлюб, кровна спорідненість, усиновлення, опіка, свояцтво), спільністю формування і задоволення соціально-економічних та біологічних потреб, любов'ю, взаємною моральною відповідальністю» [7, с. 12].

Також вважає сім'ю «малою соціальною групою» М. Корнев, він стверджує, що головним групотворним чинником є спільна діяльність, спілкування, а сама група осередок ширшої соціальної системи – суспільства [8, с. 124].

У своїх дослідженнях Г. Зіммель характеризує сім'ю:

– природністю (існує в реальних життєвих ситуаціях, має певну історію, сформовану структуру,

рівень розвитку);

- формальністю (є осередком більш широкої соціальної спільності, виникнення якого зумовлене суспільною потребою досягнення конкретних цілей);
- первинністю (найближче оточення дитини). Одним з перших, дослідник в своїх працях використовує термін «первинна група» [6].

На думку С. Кузікової заслуговує уваги класифікація типів «неправильного виховання» за В. Гарбузовим [9].

Виховання за типом А (неприйняття, емоційне нехтування) – це авторитарне й суворе або байдуже, емоційно-холодне ставлення, яке часто ігнорує індивідуальні особливості дитини. Однак слід ураховувати, що кожна дитина по-своєму сприймає ставлення до себе з боку близьких. Так, тривожно-недовірлива дитина, яка виховувалась егоцентрично («кумир родини»), буде сприймати як неприйняття нормальне ставлення батьків до неї після народження брата чи сестри. Дитина з тенденцією до інтровертності сприймає як надмірну увагу матері-екстраверта; навпаки, дитина-екстраверт відчуватиме депривацію через недостатність уваги з боку інтровертної матері при достатньому рівні прийняття й любові з її боку.

Виховання за типом Б (гіперсоціалізуюче) проявляється в тривожно-недовірливій концентрації батьків на стані здоров'я дитини, її соціальному статусі серед товаришів, очікуванні успіхів у навчанні. Такі батьки прагнуть до багатопрофільного навчання й розвитку дитини, однак часто не враховують або недооцінюють її можливості та інтереси.

Виховання за типом В (егоцентричне) виражається в тому, що дитині нав'язується уявлення про Я як над цінність («кумир родини»). При цьому нерідко інтереси оточуючих ігноруються, приносяться їй у жертву [9, с. 95–96].

Отримані нами результати дослідження свідчать, що одним із головних факторів, які негативно впливають на розвиток психіки дитини, є особистісні особливості батьків. На нашу думку, спрямованість особистості це насамперед відображення гіперсоціальності: надмірна принциповість, вимогливість і нетерпимість, завищений рівень домагань відносно можливостей дітей. У цьому випадку принципове стримування батьками своїх емоцій, їх надмірна раціоналізація обертаються браком теплих і безпосередніх почуттів до дітей, недостатнім врахуванням особливостей їх особистості.

Дослідники Д. Горбатов, П. Горностай, В. Дружинин вважають, що надзвичайно ускладнює розвиток і формування особистості дитини конфліктний характер виховання. На їх думку, чим більша міра суперечливості, непослідовності й неадекватності стосовно дитини в родині, тим напруженішою, нестійкішою є внутрішня позиція, що сприяє перенапруженню нервових процесів, невротичному «зриву» під впливом навіть незначних психологічних травм та соматичній слабкості [1; 2; 3; 4].

Досліджуючи проблему сімейного виховання, Т. Стефаненко використовує поняття культурної трансмісії (завдяки якій соціум може увічнити свої особливості в подальших поколіннях за допомогою основних механізмів навчання) і виокремлює три види трансмісії:

- *вертикальна трансмісія*, в процесі якої культурні цінності, уміння, вірування і тому подібне передаються від батьків до дітей;
- *горизонтальна трансмісія*, коли від народження до дорослості дитина освоює соціальний досвід і традиції культури в спілкуванні з однолітками;
- *«непряма» трансмісія*, при якій індивід виучується в спеціалізованих інститутах соціалізації (школах, вузах), а також на практиці – в оточуючих його окрім батьків дорослих (родичів, старших членів общини, сусідів, тощо) [12, с. 104–105].

Як свідчить аналіз результатів нашого дослідження, у реальному житті, в родинному вихованні дітей беруть участь не лише батьки, родичі, старші діти. Американські культурантропологи виділяють і інших учасників виховання, що розрізняються по характеру впливу на дитини:

- *опікунів*, що здійснюють догляд за дитям, задовольняють його фізичні і емоційні потреби;
- *авторитетів*, які на власному прикладі прищеплюють дитини культурні цінності і норми;
- *дисциплінакторів*, що розподіляють покарання;
- *вихователів*, які цілеспрямовано навчають дитину, в яких вона переймає відповідні знання і навички;
- *компаньйонів*, що беруть участь в спільній з дітьми діяльності на більш менш рівних правах;
- *співмешканців*, що проживають в одному будинку з дітьми [12, с. 104–105].

Проведене нами дослідження дає можливість стверджувати, що особливості сімейного виховання сьогодні мало вивчені, що пояснюється безліччю причин. Головними з них Т. Кулікова вважає:

1. Державна політика Радянського Союзу була, орієнтована на суспільне виховання, що зменшувало значення сім'ї як соціального інституту, робило неактуальним вивчення теорії і практики сімейного виховання.

2. Сім'я, одне із складних утворень в історії людства, має безліч взаємозв'язаних функцій, тому

вивчення особливостей сімейного виховання необхідно здійснювати за допомогою міждисциплінарного комплексного підходу.

3. Сімейне життя і домашнє виховання – складні напрямки наукового дослідження, які часто є таємницею і люди рідко повідомляють неї стороннім і дослідникам.

4. Дослідження сім'ї вимагає розробки і вживання, нових ефективних методів, які можна результативно використовувати в педагогіці під час вивчення виховного процесу в дитячому саду, школі, коледжі, вузі [10, с. 8].

Висновки... Проведений нами аналіз наукових джерел свідчить, що активізуючи позитивні емоції, переживання учнів за допомогою національного фольклору (казок, пісень, билин, прислів'їв, приказок) ми передаємо наступному поколінню моральний досвід і знання українського народу, які склалися протягом багатьох століть. Тим самим активно сприяємо створенню ґрунту для розвитку якісно нових моральних стосунків школярів з навколишніми.

Список використаних джерел і літератури / References:

1. Горбатов Д. С. Практикум по психологическому исследованию: учеб. пособие / Д. С. Горбатов. – Самара: БАХРАХ-М, 2006. – 270 с. / Gorbatov D. S. Practical work on psychological research: studies. Manual (*Practical work on psychological research*), Samara: BAXRAX-M, 2006. – 270 p. [in Russian]

2. Горностай П. П. Личность и роль. Ролевой поход в социальной психологии личности / П. П. Горностай. – К.: Интерпресс ЛТД, 2007. – 311 с. / Gornostai P. P. Lichnost' i rol. Rolevoy podhod v socialnoy psikhologii lichnosti (*Personality and role. A role hike is in social psychology of personality*), K.: Interpress LTD, 2007. - 311 p. [in Russian]

3. Горностай П. П. Ролевой конфликт и проблема выбора / П. П. Горностай // Психологія на перетині тисячоліть: зб. наук. пр. учасників П'ятих Костюківських читань: [в 3-х т.]; Ін-т психології АПН України. – К., 1998. – Т.1. – С. 319–325. / Gornostai P. P. Role conflict and problema vibora (*Role conflict and problem of choice*) // Psychology na peresechenii tisycheletiy: zb. nauk. pr. uchastnikov Pytix Kostukivs'kix chteni': In-t psychology APN Ukraine. – К., 1998. – Т.1. – Р. 319-325. [in Russian]

4. Дружинин В. Н. Психология семьи / Владимир Николаевич Дружинин. – М.: КСП, 1996. – 156 с. / Druzhinin V. N. Psikhologiya sem'i (*Psychology of family*), M.: KSP, 1996. – 156 p. [in Ukrainian]

5. Євтух М. Б. Соціальна педагогіка: Підручник / Міжрегіональна академія управління персоналом (МАУП). / М. Б. Євтух, О. П. Сердюк – К., 2002. – 229 с. / Evtux M. B. Sotsial'na pedagogika: Pidruchnik (*Social pedagogics: Textbook*) // Mizhregional'na akademiya upravlinnya personalom (MAUP), 2002. – 229 p. [in Ukrainian]

6. Зиммель Г. Социальная дифференциация: социологические психологические исследования / Георг Зиммель. – М.: Изд. маг. «Кн. дело», 1909. – 165, [1] с. / Zimmel' G. Sotsial'naya differentiation: sociological psychological issledovaniya (*Social differentiation: sociological psychological researches*), M.: Izd. mag. «Kn. delo», 1909. – 165, [1] p. [in Russian]

7. Ковбас Б. Родинна педагогіка: у 3 т. / Б. Ковбас, В. Костів. – Івано-Франківськ: Плай. – Т.1: Основи родинних взаємовідносин, 2002. – 288 с. / Kovbas B. Rodinna pedagogica (*Domestic pedagogics*), Ivano-Frankivsk: Play. – V.1: Osnovi rodninnix vzajemovidnosin, 2002. – 288 p. [in Ukrainian]

8. Корнев М. Н. Соціальна психологія: Підручник / М. Н. Корнев, А. Б. Коваленко. – К.: АТ «Київська книжкова фабрика», 1995. – 304 с. / Kornev M. N. Sotsial'na psychology: Pidruchnik (*Social psychology: Textbook*), K.: AT «Kievskaya knigkova fabryka», 1995. – 304 p. [in Ukrainian]

9. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції: Навчальний посібник. – 2-ге вид., стер. / С. Б. Кузікова – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 384 с. / Kuzikova S. B. Teoriya and practica vikovoi psixokoreksii: Navch. Posibn (*Theory and practice of age-old psixokoreksii: Train aid*) - 2-ge vidan., ster. Sumi: VTD «Universitetska kniga», 2008. – 384 p. [in Ukrainian]

10. Куликова Т. А. Семейная педагогика и домашнее воспитание: Учебник для студ. сред. и высш. пед. учеб. Заведений / Т. А. Куликова – М.: Издательский центр «Академия», 1999. – 232 с. / Kulikova T. A. Semeynaya pedagogica i domashnee vospitanie (*Domestic pedagogics and home education*): Uchebnik dlya stud. sred. i vissh. ped. учеб. Zavedeni' – M.: Izdatel'ski' center «Academiya», 1999. – 232 p. [in Russian]

11. Постовий В. Сім'я і родинне виховання. Концепція // Рідна школа. / В. Постовий, П. Щербань, Т. Алексеєнко, О. Докукіна, Н. Стрельникова – 1996. – № 11–12. – С. 15–20. / Postoviy V. Sim'ya i rodinne vixovannya. Conception (*Family and domestic education. Conception*) // Ridna shkola. – 1996. – № 11–12. – P.15–20. [in Ukrainian]

12. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология / Т. Г. Стефаненко – М.: ИП РАН, Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 320 с. / Stefanenko T. G. Etnopsikhologiya (*Etnopsikhologiya*) – M.: IP RAN, Academicheaki' Proect; Ekaterinburg: Delovaya kniga, 2000. – 320 p. [in Russian]

Дата надходження статті: «29» жовтня 2015 р.

Стаття прийнята до друку: «12» листопада 2015 р.

Рецензенти:

Кравченко Т. – доктор педагогічних наук, професор

Гладишев В. – доктор педагогічних наук, професор

Короленко Віктор – викладач кафедри фізики Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, кандидат педагогічних наук, e-mail: viktorko73@mail.ru

Korolenko Viktor – teacher of the department of physics of Mykolaiv National University named after V. O. Sukhomlynskyi, candidate of pedagogics, e-mail: viktorko73@mail.ru